

SZÓ- ÉS SZÓLÁSMAGYARÁZATOK

Országlakók, országlakosok. Latinul: *regnicolae*. Így nevezik régi törvényeink az ország nemességét, illetve tágabb értelemben a kiváltsággal élő népességet. Az összetétel első tagja, a 'királyság, ország, birodalom' jelentéssel használt *regnum* már István törvényeiben is ott van (István II. 2: ZÁVODSZKY 153), Árpád-kori törvényeinkben a továbbiakban még számos helyen (Szent László II. bevezetés, Kálmán I. Albericus ajánlása: ZÁVODSZKY 166, 182—3; Aranybulla: bevezetés, 7, 8, 11, 14, 24, 26: KNAUZ NÁNDOR, II. Endre szabadságlevelei. Pest, 1869. 19, 21—4). A másik elem a törvényeinkben 1290—91 óta adatható 'lakó, lakos' jelentésű *incola*, mely az említett törvényekben külön is, de „ex ... regnicolis nostris” (= országlakóink közül) szerkezetben már mint a tárgyalt összetétel tagja is jelen van (Urkundenbuch zur Geschichte der Deutschen in Siebenbürgen. Hermannstadt, 1892. 173—5), törvényeinkben első ízben. Nehézség nélkül állapítható meg egyben, hogy a törvények szóhasználata szerint a *regnicolae nostri* (= országlakóink

vagy országlakosaink) már első előfordulásakor is pontosan egyezik a *nobiles regni nostri* (= országunk nemesei) szerkezettel, amikor tehát országlakókról vagy országlakosokról beszélnek, a nemességről van szó.

Így szerepel az 1298. évi törvényekben (1298: 20., 41., 43.: Supplementum ad Vestigia Comitiorum apud Hungaros I. Budae, 1798. 117, 136, 138), majd az 1351. évi dekrétumban (1351: 6., 16., 18.: Corp. Iur. I. 172, 176). Csak a következő századokban formálódott meg a közjogi fel fogás, hogy országlakók fogalomkörén a főpapok, a bárók vagy mágnások, nemesek és szabad városok polgárai értendők. Ezt rögzítette az országgyűlés összetétele, rendje, a szavazati jog és a meghívandók tárgyában az 1608. évi koronázás utáni I. törvény, mely a rendi fejlődés hazai eredményeit is összegezve az országlakók itt említett négy csoportját nevezi meg (Corp. Iur. III. 25).

Szolgabíró. E lap hasábjain HOLUB JÓZSEF személyében már jeles szerző értekezett a *szolgabíró* tisztségnév eredetéről, egyben azt is magyarázta, miért van, hogy a magyar *szolgabíró*-t itthoni latin szövegekben *iudex nobilium*-nak, azaz: ’nemesek bírójá’-nak nevezik (MNY. 1917: 238—9). Mégsem érdektelen újra elővennünk a tényeket, és a levonható következtetéseket ismételt megfontolás tárgyává tennünk.

Amikor II. András engedélyezte, hogy a Zalán innen és túl lakó királyi serviensek maguk szolgáltatassanak teljes igazságot az elnyomottaknak és vég nélkül szenvedőknek, az így színre lépő tisztségviselők, akikről nem tudni, hogy kinevezték, kijelölték vagy választották őket, és a nevüket sem ismerjük, 1232-ben Kehidán kiadott s a megyei autonómia első dokumentumaként tisztelt oklevelükben minden megkülönböztetés, meghatározás és minősítés nélkül egyszerűen csak *iudices*-nek, azaz *bírák*-nak nevezik magukat (HOLUB JÓZSEF, Zala megye története a középkorban. Pécs, 1929. 4. sz. melléklet). Három évtized múltán látjuk csak, hogy *iudex nobilium*, tehát ’nemesek bírójá’ néven említik a zalai példa nyomán létrejött tisztség viselőit. Első előfordulása a szlavóniai Orbász megye 1273-ban kelt bizonyáglevelében (ÁÚO. 9: 43). Nagyon valószínű, hogy a címmel az 1267. évi nagy fordulat után az érintettek maguk ajándékozták meg magukat, illetve környezetük tisztelte meg őket. További évtizedekig tartott, míg ezt a fejleményt a legfelsőbb körök is tudomásul vették, és a név a törvényekbe is belekerült.

Jól mutatja ezt, hogy az 1290—91. évi törvények még *quattuor nobiles nominati* (= a négy megbízott vagy kijelölt nemes), *quattuor boni homines* (= négy becsületes ember), *quattuor iudices deputati* (= a négy kiküldött bíró), illetve *quattuor homines* (= a négy ember) néven emlegetik őket (Urkundenbuch zur Geschichte der Deutschen in Siebenbürgen. Hermannstadt, 1892. 173—4). Az 1298. évi XIII. és XIV. törvény még szintén a *quattuor nobiles* (= négy nemes) névvel nevezi őket, csupán a hatalmaskodás, emberölés, jogsértések, lopás, rablás és a hasonló ügyek során történő tudományvétel (azaz a tényállás felderítése) tárgyában alkotott XLIV. törvényben jelenik meg — törvényeinkben ezúttal először — a *iudex nobilium* név, amikor is kimondatik, hogy a király úr által minden megyében kiválasztott tizenkét lelkiismeretes és hitelre méltó nemes közül négynek *iudex nobilium*-nak kell lennie (Supplementum ad Vestigia Comitiorum apud Hungaros I. Budae, 1798. 114, 144). Ezzel állandósult és lett törvényeinkben, a közigazgatásban, a magyar közjogban és jogi szakirodalmunkban a tárgyalat tisztség általánosan használt elnevezése.

A fentiek egyben azt a feltevést erősítik meg, hogy a magyar *szolgabíró* név a legvalószínűbben XIV. századi fejlemény. Meggyőző ebből a szempontból, hogy WERTNER MÓR 1332-ből mutat fel oklevelet, amelyben a magyar *szolgabíró* pontos latin megfelelőjét találjuk: „Nos magister God vice Johannis palatini comes de Zemlen et *quatuor iudices servient(i)um de eoden*” (a kiemelések W. M. kiemelései), azaz: „Mi, God mester, János nádor helyettese, zempléni ispán és a négy szolgabíró ugyanonnan” (WERTNER MÓR, Szolgabíró: Száz. 1909: 155). Nem elhanyagolható végül, hogy a TESz. szerint *szolgabíró* szavunk csak 1405 óta, tehát a XV. század elejétől adatható (3: 778).